

Semantisk metaspråk og skjematiske nettverk: Valenskonstruksjonar som tydingseiningar

Av Tor Arne Haugen

I artikkelen blir det identifisert norske eksponentar for dei semantiske grunneiningane ein opererer med i Naturleg semantisk metaspråk (NSM), og noko av det vitskapsteoretiske grunnlaget for metaspråket blir diskutert. Sjølv om identifiseringa av eksponentane ikkje er uproblematisk, blir det argumentert for at metaspråket er eit godt verktøy for eksplisitte og presise semantiske analysar. Dette blir eksemplifisert gjennom korpusbaserte analysar av valenskonstruksjonane til to utvalde fleirverdige adjektiv i norsk, og det blir argumentert for at eit semantisk metaspråk av typen NSM kan vera eit viktig supplement til nettverksmodellen og andre typar av diagrammatiske representasjonar som ein opererer med i kognitiv lingvistik.

1 Innleiing

Målet med denne artikkelen er todelt. Det første målet er å identifisera norske eksponentar for dei semantiske grunneiningane (*semantic primes*) ein opererer med i naturleg semantisk metaspråk (NSM), slik det er utvikla særleg av Anna Wierzbicka og Cliff Goddard (Goddard 2008, 2011; Goddard og Wierzbicka 1994 a, 2002, 2014 a; Wierzbicka 1972, 1996). I tillegg er målet å visa, gjennom detaljerte analysar av valenskonstruksjonane til to utvalde adjektiv i norsk, at eit slikt semantisk metaspråk kan vera eit viktig supplement til det analytiske apparatet ein opererer med i kognitiv lingvistik.

I kognitiv lingvistik har ein gjerne lagt meir vekt på å modellera den overordna strukturen til komplekse kategoriar enn på beskrivinga av tydingane til dei konkrete variantane som inngår i kategoriane. Eit godt døme på dette er når konstruksjonar på ulike abstraksjonsnivå gjerne blir

modellerte i ein nettverksmodell (Langacker 1987) som syner tilhøvet mellom variantane i kategorien, men som sjeldan blir gjevne semantiske eksplikasjonar i eit avgrensa og presist metaspråk. Eg skal her argumentera for at NSM stiller eit slikt metaspråk til rådvelde, og det vil bli vist at valensvariantar av adjektiv, som med fordel kan modellerast som eit skjematisk nettverk, kan gjevast semantiske eksplikasjonar med grunnlag i NSM. Resultatet er ein modell der ein får fram både det strukturelle tilhøvet mellom variantane i dei komplekse kategoriane og tydingstilhøvet mellom dei einskilde konstruksjonane i nettverket.

Den kognitive lingvistikken ser ikkje grammatikken som lausriven frå semantiske strukturar. Ein viktig hypotese er at språkevna er ein integrert del av dei generelle kognitive ferdigheitene våre, og ei generell kognitiv ferdigheit som spelar ei sentral rolle for språk, er evna til å kategorisera: “there is every reason to expect that the structural categories of language itself will be analogous, in many ways, to the categories which human beings perceive in the nonlinguistic world around them” (Taylor 2003: xiv).

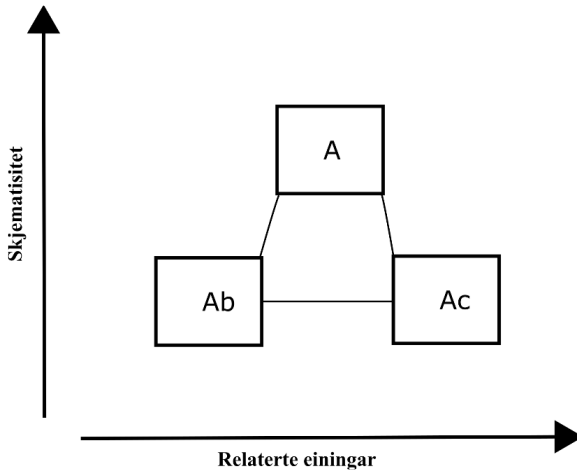
Nettverksmodellen, som er ein sentral modell innanfor kognitiv lingvistik, er nettopp ein modell over språkleg kategorisering. Den varianten vi skal taka for oss her, vart først utvikla av Langacker (1987) innanfor rammeverket kognitiv grammatikk. Med denne modellen forstår ein eit språk som eit strukturert inventar av konvensjonelle språklege einingar (Langacker 1987: 57, 2008: 222),¹ og ein tenkjer seg at dei språklege einingane som utgjer eit språk, er organiserte i nettverk der medlemene i kategoriane er koplå saman på grunnlag av både semantisk struktur og fonologisk struktur.

Langacker (2008: 227) peikar på ei viktig svakheit ved nettverksmetaforen, nemleg at medlemene i ein kategori blir framstilte som klart avgrensa frå kvarandre. Etter mitt syn kan NSM-eksplikasjonar i alle fall delvis bøta på dette gjennom at eksplikasjonane har delvis overlappende komponentar. Dette vil vonleg koma klarare fram når vi kjem til dei konkrete analysane i del 3. Det nettverksmodellen får fram, er i alle høve at kategoriane består av fleire relaterte variantar. Ei sentral innsikt frå den kognitive lingvistikken er nemleg at kategoriar gjerne er komplekse;

1. Langacker (1987) nyttar denne definisjonen om omgrepet ‘grammatikk’, men i Langacker (2000) og seinare blir definisjonen nytta om omgrepet ‘språk’. Dette understrekar at ein ikkje reknar med noko skarpt skilje mellom grammatikk og leksikon innanfor dette rammeverket.

tenk berre på polyseme variantar av ord, dei ulike fonetiske realiseringane til eit fonem, ulike realiseringar av bøyingskategoriar, familiar av konstruksjonar osv., og nettverksmetaforen er godt eigna til å få fram noko av denne kompleksiteten, jf. Langacker (2008: 226f.).

I praksis vil vi sjølvstøtt berre kunna modellera ein svært avgrensa del av eit slikt nettverk, og det er to hovuddimensjonar som er sentrale i nettverksmodellen. Langs den vertikale akse har vi ulike gradar av skjematistitet,² medan vi finn relaterte einingar på same nivå av skjematistitet langs den horisontale akse, jf. figur 1.

Figur 1: Skjematisk nettverk

Ein av dei kompleksitetsdimensjonane vi kan modellera langs den horisontale akse i nettverksmodellen, er dei ulike valenskonstruksjonane til ord som verb og adjektiv.

Den grunnleggande ideen bak valensomgrepet i språkvitskapen er at ord, særleg verb og adjektiv, styrer kva for syntaktiske konstruksjonar dei kan inngå i. Ein tenkjer seg då at ord med valens “projiserer” sine valenstrekk og fastlegg viktige delar av setningsstrukturen. Dei seinare åra

2. Ei eining A er skjematisk i høve til ei eining B dersom A er kompatibel med alle spesifikasjonane til B, men har mindre detaljerte spesifikasjonar (Langacker 1987; Tuggy 2007).

har vi innanfor valensforskinga sett ei dreining bort frå ordbaserte model- lar til ulike typar av konstruksjonsbaserte valensmodellar. Den viktigaste årsaka til dette er at ord som typisk blir tilskrivne valens, som verb og adjektiv, ikkje kan seiast å fastlegga eitt bestemt valensmønster; det van- lege er snarare at særleg verb, men også ein god del adjektiv, kan opptre i ei rekkje ulike mønster. Med utgangspunkt i dette har ein i såkalla eks- soskeletale modellar gått inn for det som samanlikna med den klassiske valensideen er eit anna ytterpunkt, og går inn for ei fullstendig frikopling av ord (røter) og dei syntaktiske konstruksjonane dei kan takast inn i (Borer 2005; Lohndal 2012; Marantz 2013). Ein argumenterer så for at at dei mange ugrammatiske setningsmønstra som då blir tillatne i gram- matikken, må gjerast greie for ved å appellera til kunnskap om verda og konvensjonar, som ein ser som noko som ikkje vedgår grammatikken (jf. Ramchand 2008: 3).

Store empiriske undersøkingar av valens, både for verb (Boas 2003; Faulhaber 2011; Helbig og Schenkel 1973; Herbst m.fl. 2004; Schuma- cher m.fl. 2004) og fleirverdige adjektiv (Daugaard 2002; Haugen 2015; Herbst 1983; Sommerfeldt og Schreiber 1983), tyder på at det vanlege er at desse valensberarane rett nok kan inngå i fleire ulike valensmønster, men at koplinga mellom ord og konstruksjonar ikkje er fri – heller ikkje når det gjeld kombinasjonar av valensberarar og utfyllingar i form av grammatiske kategoriar som NP-ar, PP-ar, leddsetningar og infinitivs- konstruksjonar. Slike restriksjonar må gjerast greie for i den grammatiske modellen, og valensen til eit verb eller eit adjektiv kan såleis best gjerast greie for som eit skjematisk nettverk av valenskonstruksjonar der dei konvensjonelle valenskonstruksjonane til eit verb eller eit adjektiv inngår. Ei slik tilnærming reiser følgjande viktige spørsmål: Korleis er tilhøvet mellom dei ulike valensvariantane? Har dei ulik tyding? Korleis kan desse tydingsskilnadene i så fall beskrivast? Det vil bli argumentert for at den klassiske tilnærminga til semantisk valens, nemleg semantiske roller, ikkje er tilstrekkeleg for å skilja mellom ulike valenskonstruksjonar, og at ein kognitiv nettverksanalyse på dette punktet med fordel kan sup- plerast av semantiske eksplikasjonar med utgangspunkt i NSM.

Eit sterkt semantisk fokus har NSM sjølvsagt til felles med den kog- nitive lingvistikken, og begge desse tilnærmingane ser semantiske struk- turar som konseptuelle strukturar. Men det finst òg viktige skilnader mellom desse rammeverka, ikkje minst når det gjeld synet på represen- tasjonar og betydninga av eit nøye avgrensa semantisk metaspråk. Det

er nok òg slik at forskarar innanfor NSM i større grad ser dette rammeverket som ein del av den kognitive lingvistikken enn omvendt, jf. Goddard (2011: 82) og Goddard og Wierzbicka (2014 a: 40). Det finst t.d. ikkje noko kapittel om NSM i dei store handbøkene i kognitiv lingvistik (Dąbrowska og Divjak 2015; Geeraerts og Cuyckens 2007).

Vi byrjar i del 2 med ein presentasjon av NSM, der vi òg diskuterer nokre problem i identifiseringa av dei norske eksponentane til dei semantiske grunneiningane ein opererer med. Deretter freistar vi å kombinera nettverksmodellen med NSM-eksplikasjonar av eit par utvalde fleirverdige adjektiv i del 3. Til slutt følger ei oppsummering i del 4.

2 Naturleg semantisk metaspråk (NSM)

Formålet med NSM er at det skal vera eit metaspråk for beskriving av konseptuell tyding på tvers av ulike språk, men det kan sjølvstøtt òg vera ein nyttig reiskap for semantisk beskriving og samanlikning av ulike konstruksjonar i einskildspråk. Det er særleg tre viktige prinsipp som ligg til grunn for NSM: For det første blir semantiske eksplikasjonar gjevne i form av reduktive parafrasar der ein i så stor grad som mogleg nyttar semantiske grunneiningar som ikkje sjølve verkar å lata seg definera. Det er eit viktig poeng at ein har kome fram til dei semantiske einingane empirisk, gjennom prøving og feiling gjennom mange år. For det andre er alle termar i metaspråket henta frå naturleg språk, og metaspråket er dermed ei miniatyngve av det naturlege språket som skal beskrivast. Dei semantiske einingane er enkelt forstålege ut frå kvardagslege språklege erfaringar. For det tredje søker ein semantiske grunneiningar som er leksikalske universalialia, dvs. at målet er at dei skal kunna uttrykkast som enkeltord, morfem eller faste frasar i alle naturlege språk (jf. Goddard og Wierzbicka 1994 a: 13).

Uttrykk for grunneiningane i einskilde språk blir kalla eksponentar. Til no har ein identifisert eksponentar for dei semantiske grunneiningane i meir enn 30 språk frå ulike språkfamiliar (Goddard og Wierzbicka 2014 b), og ein reknar med om lag 60 semantiske grunneiningar. Det er ein lang veg å gå før ein kan seia noko sikkert om det finst eksponentar for desse i alle språk, og målet med denne artikkelen er heller ikkje å evaluera NSM i eit slikt perspektiv, men å identifisera eksponentane i norsk, jf. tabell 1 og 2, og å visa at metaspråket kan nyttast i presise semantiske

eksplikasjonar av ulike valenskonstruksjonar (del 3). Vi skal koma tilbake til nokre problem knytte til identifiseringa av dei norske eksponentane i 2.3 nedanfor. Først skal vi plassera NSM mellom dagens semantiske teoriar og setja rammeverket inn i ei større vitskapsteoretisk ramme.

Nomen	JEG, DU, NOEN (PERSON), NOE-TING, ³ FOLK, KROPP
Relasjonelle nomen	TYPE, DEL
Determinativ	DENNE, DEN SAMME, ANNEN
Kvantorar	ÉN, TO, MYE-MANGE, LITE-LITT-FÅ, NOEN, ALL
Evaluerande adjektiv	GOD-BRA, FÆL-ILLE-VOND
Beskrivande adjektiv	STOR, LITEN
Mentale predikat	TENKE, VITE-KJENNE, VILLE HA-VILLE, FØLE, SE, HØRE
Tale	SI, ORD, SANN
Handlingar, hendingar, rørsle, kontakt	GJØRE, HENDE-SKJE, RØRE SEG, RØRE (VED)
Plassering, eksistens, spesifisering, tilhøyrse	VÆRE (ET STED), DET ER-DET FINNES, VÆRE (NOEN/NOE), VÆRE (NOENS)
Liv, død	LEVE, DØ
Tid	NÅR-TID-TIDSPUNKT-GANG, NÅ, FØR, ETTER, LENGE, EI KORT STUND, EI STUND, ØYEBLIKK
Rom	DER-HVOR-STED, HER, OVER, UNDER, LANGT-LANGT UNNA, NÆR, SIDE, INNI
Logiske konsept	IKKE, KANSKJE, KAN, FORDI-PÅ GRUNN AV, HVIS
Forsterkarar	VELDIG, MER-FLERE-TIL
Likskap	SOM-SLIK SOM-MÅTE

Tabell 1: Semantiske grunneiningar, eksponentar i bokmål

2.1 NSM og semantisk teori

NSM har det til felles med kognitiv lingvistik (Croft og Cruse 2004; Cruse 2011; Langacker 1987, 1991) at ein ser på tyding som konseptuell struktur, og det ein freistar å beskriva, er den konseptualiseringa språkbrukarar gjer knytt til språklege uttrykk. Tyding er såleis i første rekkje eit mentalt fenomen. Språk set oss sjølvstøtt og i stand til å referera til ting i verda, men det ein studerer i konseptuelle tilnærmingar til semantikk, er først og fremst dei konseptane som gjer oss i stand til dette.

3. Einingar med “~” er såkalla alloleksar, dvs. kontekstuelle variantar av den same grunneininga, jf. 2.3.

SEMANTISK METASPRÅK OG SKJEMATISKE NETTVERK

Nomen	EG, DU, NOKON (PERSON), NOKO~TING, FOLK, KROPP
Relasjonelle nomen	TYPE, DEL
Determinativ	DENNE, DEN SAME, ANNAN
Kvantorar	ÉIN, TO, MYKJE~MANGE, LITE~LITT~FÅ, NOKON, ALL
Evaluerande adjektiv	GOD~BRA, FÆL~ILLE~VOND
Beskrivande adjektiv	STOR, LITEN
Mentale predikat	TENKA, VITA~KJENNA, VILJA HA~VILJA, FØLA, SJÅ, HØYRA
Tale	SEIA, ORD, SANN
Handlingar, hendingar, rørsle, kontakt	GJERA, HENDA~SKJE, RØRA SEG, RØRA (VED)
Plassering, eksistens, spesifisering, tilhøyrslse	VERA (EIN STAD), DET ER~DET FINST, VERA (NOKON/NOKO), VERA (NOKON SIN)
Liv, død	LEVA, DØY
Tid	NÅR~TID~TIDSPUNKT~GONG, NO, FØR, ETTER, LENGE, EI KORT STUND, EI STUND, AUGEBLIKK
Rom	DER~KVAR~STAD, HER, OVER, UNDER, LANGT~LANGT UNNA, NÆR, SIDE, INNI
Logiske konsept	IKKJE, KANSKJE, KAN, FORDI~PÅ GRUNN AV, VISS
Forsterkarar	VELDIG, MEIR~FLEIRE~TIL
Likskap	SOM~SLIK SOM~MÅTE

Tabell 2: Semantiske grunneiningar, eksponentar i nynorsk

Eit anna viktig kjenneteikn ved NSM-tilnærminga er at ein ser tyding frå eit førstepersonsperspektiv. Det ein søker å beskriva, er “the cognitive reality of ordinary language users” (Goddard 2010: 461):

For one thing, paraphrase attempts to capture an insider perspective (with sometimes naïve first-person quality, rather than the sophisticated outsider perspective of an expert linguist, logician, etc.). Equally, paraphrase requires formulation in terms which are accessible and intelligible to the speakers concerned. (Goddard 2010: 461)

Semantikk er såleis ikkje ein objektiv vitenskap, men ein intersubjektiv vitenskap der eksplikasjonar frå ulike førstepersonsperspektiv kan testast mot kvarandre, og førstepersonsperspektivet i dei semantiske analysane gjer at det er interessant å søkja eit filosofisk grunnlag for dei i fenomenologi:

Phenomenology is concerned with attaining an *understanding* and proper *description* of the experiential structure of our mental/embodied life; it does not attempt to develop a naturalistic *explanation* of consciousness, nor does it seek to uncover its biological genesis, neurological basis, psychological motivation, or the like. (Gallagher og Zahavi 2008: 9, uth. i original)

Det grunnleggande utgangspunktet for fenomenologisk filosofi er at vårt subjektive (og kroppslege) medvit er grunnlaget for all (mental) oppleving, også oppleving av språkleg tyding.

Slik Searle (1992), som etter mitt syn har mykje til felles med fenomenologisk tenking, uttrykker det, har mentale opplevingar ein første-personsontologi, og det er ikkje mogleg å redusera dette til eit objektivt tredjepersonsperspektiv, slik idealet elles er i vitskap. Han held fram:

It is part of the persistent objectivizing tendency of philosophy and science since the seventeenth century that we regard the third-person objective point of view as preferable to, as somehow more “empirical” than, the first-person, “subjective” point of view [...]. The crucial fact in question is that performing speech acts – and meaning things by utterances – goes on at a level of intrinsic first-person intentionality. (Searle 2002: 248–49)

Searles (1992, 2002) førstepersonsontologi er kompatibel med ei fenomenologisk tilnærming til mentale fenomen i den forstand at ein ser opplevinga til det einskilde subjektet som den einaste tilgangen vi har til meningsfylte mentale fenomen. Det er på det fenomenologiske nivået at språkbrukarar opplever språkleg tyding, og det er den intersubjektive eksistensen av dette nivået som gjer det mogleg å kommunisera. Det er såleis klart at eksplikasjonar av språkleg tyding på det fenomenologiske nivået er sentralt for å forstå kva språk er.

Til skilnad frå dei fleste andre teoretiske rammeverk søker ein i NSM å nytta semantiske einingar som allereie finst i det naturlege objektspråket i semantiske eksplikasjonar, og dei reduktive parafrasane dette resulterer i, skal vi taka for oss i neste del.

2.2 Kvifor reduktive parafrasar?

Som nemnt kan ikkje førstepersonsontologien som konstituerer opplevingar av språkleg tyding, reduserast til ein objektiv tredjepersonsontologi, og det er heller ikkje i denne forstand at eksplikasjonane i NSM er reduktive. Dei er heller ikkje reduktive på den måten at ein gjennom dei

semantiske grunneiningane kjem fram til nødvendige og tilstrekkelege trekk for å definera ord og konstruksjonar. Det reduktive aspektet ved eksplikasjonane i NSM ligg i at ein nyttar eit nøye avgrensa sett av grunnleggande konsept for å beskriva tydingar.

I utviklinga av NSM var Wierzbicka (1972) inspirert av Leibnitz' såkalla alfabet over menneskeleg tenking (*alphabet of human thought*), der ideen var at eit avgrensa inventar av elementære konsept kunne brukast til å bygga opp alle meir komplekse konsept. Denne ideen vart overført til språkvitskapen av den polske lingvisten Andrzej Bogusławski, som samarbeidde med Wierzbicka om utarbeidinga av det som seinare vart NSM (Goddard og Wierzbicka 1994 a). For Wierzbicka (1996: 13–14) var det ein viktig hypotese frå byrjinga at dei semantiske grunneiningane er medfødde, og at dei difor ville kunna finnast att i alle språk. Like fullt har ein lagt stor vekt på ei empirisk tilnærming til moglege universalialia, og ein kan godt søkja etter konsept som kan uttrykkast i alle språk, utan å gå inn for ein hypotese om at visse konsept er medfødde. Det kan like gjerne vera at nokre konsept er så grunnleggande for det menneskelege tilværet, uansett kultur, at alle språk vil ha uttrykk for dei. Wierzbicka (1996: 18) synest å meina at det einaste alternativet til medfødde konsept er å gå ut ifrå at barn er i ein tabula rasa-tilstand heilt til dei byrjar å læra språklege konsept. Etter mitt syn finst det eit tredje alternativ, nemleg at barn byrjar å læra konsept før dei knyter dei til språklege uttrykk. Ei interessant moglegheit er òg at semantiske grunneiningar kan vera knytte til det Evans (2014: 250) kallar “universal scenes of experience”, jf. òg Goldbergs (1995: 39) “Scene Encoding Hypothesis”, som seier at konstruksjonar som svarar til grunnleggande setningstypar, kodar tydingar som svarar til grunnleggande menneskelege erfaringar. Denne diskusjonen skal vi lata ligga her, men jamfør òg Langacker (1991: 282ff).

Dei semantiske grunneiningane mogleggjer samanlikning av konsept både innanfor enkeltspråk og mellom ulike språk, og NSM er eit forsøk på å kombinera grunnleggande universalialia med kulturspesifikke konsept: “It accepts the uniqueness of all language-and-culture systems, but posits a set of shared concepts, in terms of which differences between these systems can be assessed and understood” (Wierzbicka 1996: 16).

NSM er ei analytisk tilnærming til tyding i den forstand at ein søkjer å beskriva konseptuelle strukturar gjennom meir grunnleggande konsept, som ein gjennom semantisk analyse har kome fram til ikkje sjølv let seg definera. Desse meir grunnleggande konsept er dei semantiske grunn-

eningane, og det er desse som gjer at ein i analysen unngår ein uendeleg regress, som oppstår dersom ein heile vegen i analysen nyttar termar som sjølve må forklarast. Det er såleis ikkje berre i NSM at ein er avhengig av konsept som ikkje sjølve blir forklara; dette er eit problem som gjeld alle semantiske beskrivingar. Det spesielle med NSM er at ein hentar grunneningane frå konsept som det allereie finst uttrykk for i naturlege språk.

Om vi ser nærare på motivasjonen for å henta grunneiningane frå vanlege, daglegdagse ord, kjem vi inn på eit vitskapsteoretisk problemområde som er særleg påtrengande for språkvitskapen. Goddard (2011: 65) argumenterer for at alle modellar for semantisk analyse til sjuande og sist må forståast gjennom konsept som er tilgjengelege for oss gjennom naturlege språk, og viser til Lyons (1977: 12, note 5), som skriv at “any formalization is parasitic upon the ordinary everyday use of language in that it must be understood, intuitively, on the basis of ordinary language”. Slik Goddard (1994: 11) formulerer det: “relying directly on ordinary natural language simply makes a virtue of necessity”.

Formaliserte tilnærmingar til tyding, og til språk generelt, har det til felles at dei bygger på ulike typar kombinasjonar av abstrakte variablar. Desse variablane må, for å gje mening, fyllast med konkret innhald, og dette innhaldet må nødvendigvis hentast frå ord og setningar i naturlege språk; variablane må altså fyllast med konseptuelt innhald knytt til uttrykk i naturlege språk. Med andre ord: Dei abstrake representasjonane må tolkast, og tolkinga skjer, i alle fall i stor grad, gjennom parafrasar i naturlege språk. I tillegg er det berre intuisjon kombinert med analytisk tenking som kan seia oss om ein abstrakt formel er velforma, og det same gjeld for semantiske strukturar: I siste instans er det intuisjon som er grunnlaget for analysen. Det er difor verdt å stilla spørsmål ved kva ein vinn ved å formalisera representasjonane av den semantiske strukturen. Tak berre eit enkelt døme som det følgjande, henta frå Saaed (2009: 314–15):

(1)

- a. Everyone loves someone
- b. $\forall x\exists y (L(x, y))$
- c. $\exists y\forall x (L(x, y))$
- d. Everyone has someone that they love
- e. There is some person who is loved by everyone

I (1b) og (1c) vert dei to tolkingane av (1a) attgjevne i predikatslogisk om-

setjing, og desse representasjonane seier ikkje stort i seg sjølve. I tillegg til at ein må kjenna tydinga til dei to kvantorane og dei andre konvensjonane i notasjonen, må ein sjølvstakt fylla inn personar for “x” og “y” og predikatet *love* for “L”. I dei to eksplikasjonane i (1d) og (1e), som er gjevne i naturleg språk, er dette umiddelbart gjeve, og såleis er desse eksplikasjonane meir intuitive enn dei predikatslogiske. Ein fordel med dei sistnemnde er at dei kan lesast av alle som kjenner notasjonen, men det kan ein òg oppnå med eit rammeverk som NSM, dersom semantiske grunneiningar er identifiserte for minst eitt språk som både den analyserande og mottakaren kjenner. Dei to eksplikasjonane i (1d) og (1e) kjem ganske nær eksplikasjonar med semantiske grunneiningar frå NSM:

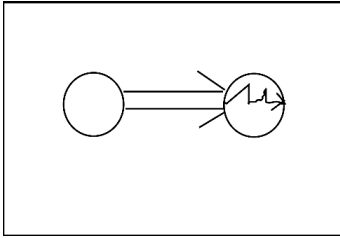
(2)

- a. All people love[m] one or more other people
- b. All people love[m] the same someone

Legg merke til at vi her har nytta verbet *love* direkte, som eit semantisk molekyl [m] som sjølv kan eksplikerast, jf. Goddard (2011: 375), men med unntak av dette verbet er det berre semantiske grunneiningar som er nytta i eksplikasjonane i (2). I staden for å nytta abstrakte variablar nyttar ein i NSM symbol som allereie finst i naturlege språk, og som dermed er umiddelbart forståelege også for vanlege språkbrukarar. Dette er sjølvstakt viktig dersom ein t.d. ønskjer å nytta reduktive parafrasar i ordbøker, undervisningsmaterell e.l.

Eksplikasjonar som i (2) er òg meir intuitive og presise enn diagrammatiske setningsrepresentasjonar som det Langacker (1991: 285) kallar ein “canonical event”, jf. figur 2, som illustrerer ei arketypisk hending der eit objekt overfører energi og påverkar eit anna. Det er klart at ein slik representasjon i alle fall må supplerast med verbalspråk for å gje meining. Dette skal vi koma tilbake til i del 3 under.

Som nemnt er medvitet vårt utgangspunktet for all oppleving av tyding. Vi kan dermed trekka den tilsynelatande enkle konklusjonen at oppleving av tyding alltid er medviten. Like fullt er det svært vanleg i mentalistiske språketeoriar å tilskrive umedvitne mentale tilstandar forklarande kraft. Særleg gjeld dette umedvitne syntaktiske strukturar (Chomsky 1965 og seinare), men òg når logikkbaserte, formale semantikkmodellar blir tilskrivne mental eksistens (jf. Harder 2007: 1246).

Figur 2: Langackers (1991: 285) "Canonical Event Model" (lett modifisert)

Searle (1992: kap. 7) peikar på eit viktig problem med å postulera umedvitne mentale tilstandar, nemleg at dei berre er tilgjengelege gjennom medvitne mentale tilstandar: "The claim I will make can be stated in one sentence: *The notion of an unconscious mental state implies accessibility to consciousness. We have no notion of the unconscious except as that which is potentially conscious*" (Searle 1992: 152, uth. i original).

Umedvitne mentale tilstandar kan ikkje verifiserast; det er det berre dei medvite konstruerte modellane av dei som kan, og teoriar om umedvitne mentale tilstandar har difor heller ikkje noko meningsfylt innhald utover medviten tolking av modellane sjølve. Det er difor òg viktige vitenskapsteoretiske grunnar til å halda seg til medvite tilgjengelege konsept i beskrivingar av tyding, og her har NSM etter mitt syn eit viktig fortrinn i høve til metaspråk som blir tilskrivne ein utelukkande umedviten eksistens. At dei er umedvitne, er eit problem ikkje berre for dei mentale tilstandane ein kallar kompetanse i generativ grammatikk (jf. Chomsky 1965 og seinare), men òg for visse teoriar innanfor kognitiv lingvistik, slik som konseptuell metafor-teori og såkalla førestillingsskjema (*image schemas*) (Harder 2007; Zlatev 2010). Dei semantiske grunneiningane i NSM og eksplikasjonane dei blir nytta i, er mentale i den forstand at dei er beskrivingar av intensjonelt innhald som potensielt er medvite, og som blir gjort eksplisitt gjennom eksplikasjonane. Såleis er eksplikasjonane direkte tilgjengelege for evaluering, også av vanlege språkbrukarar; dei er tilgjengelege for intersubjektiv evaluering, slik ein kjenner det frå fenomenologi (jf. Gallagher og Zahavi 2008: kap. 2).

2.3 Nokre problem i identifiseringa av dei semantiske grunneiningane i norsk

Dei viktigaste utgangspunkta for å identifisera norske eksponentar for dei semantiske grunneiningane i NSM (jf. tabell 1 og 2) er engelske (Goddard og Wierzbicka 2014 b), danske (Levisen 2012) og svenske (Goddard og Karlsson 2008) eksponentar (sjå appendiks). Eksponenttabellane i

desse arbeida vil bli refererte til høvesvis som A1, A2 og A3. Med desse arbeida som grunnlag er mange av dei norske eksponentane relativt uproblematiske å identifisera, men det er likevel ein del av einingane som fortener ein diskusjon. I desse diskusjonane skal vi taka utgangspunkt i eit sett av 150 kanoniske setningar som er utarbeidde nettopp for slik identifisering (Goddard og Wierzbicka 2014 b), og vi skal nytta ein oppdatert versjon av dette settet.⁴ I tillegg skal vi nytta eit oversyn over dei kartlagde kombinatoriske moglegheitene til dei semantiske grunneiningane.⁵ Formålet med dei kanoniske setningane er å isolera dei kontekstane som er relevante for å identifisera den einskilde eininga, og dei kanoniske setningane er i det følgjande merkte “K”.⁶

Det er viktig å merka seg at dei semantiske einingane kan ha form av ord, bundne morfem eller større frasar, jf. Goddard og Wierzbicka (2014 b: 83). Eit anna viktig poeng er at eksponentane kan ha kontekstuelle variantar, som Goddard og Wierzbicka kallar alloleksar (*allexes*), som er markerte med “~” i tabell 1 og 2. Alloleksar er variantar av den same semantiske eininga, og ein reknar med tre hovudtypar av alloleksar: (i) alloleksar som følgjer av syntaktisk funksjon, (ii) alloleksar som følgjer av samsvarsbøying og (iii) kombinatoriske alloleksar (Goddard og Peeters 2006: 21ff.). Døme på alloleksar i dei engelske eksponentane er determinativet *other~else*, der dei to alloleksane er kombinatoriske alloleksar. Det heiter t.d. *someone else*, men *some other*. Som vi ser av tabell 1, har norsk bokmål eitt ord som eksponent for denne grunneininga, nemleg *annen*, som finst i ulike samsvarsbøygde variantar. Slike genus- og numerusvariantar og objektsformene av dei personlege pronomena er ikkje med i tabell 1 og 2.

Etter mitt syn er avgrensinga av alloleksar det mest problematiske når ein skal identifisera dei semantiske grunneiningane, og vi skal koma tilbake til dette fleire gonger i analysane som følgjer. Viktige prinsipp som er følgde, er at at ein bør rekna med så få alloleksar som mogleg, og at eksponentane bør ha så få andre tydingar enn grunntydinga som mogleg.

4. Tilgjengeleg frå: http://www.griffith.edu.au/___data/assets/pdf_file/0006/636927/NSM_150_Canonical_Sentences.pdf

5. Tilgjengeleg frå: https://www.griffith.edu.au/___data/assets/pdf_file/0005/636890/NSM_Chart_ENGLISH_v16_05_2015_Greyscale.pdf

6. Dei norske versjonane av dei kanoniske setningane er mine omsetjingar.

Dermed er vi over på eit anna problem i identifiseringa av eksponentane, nemleg at det berre er éi bestemt tyding som utgjer eksponentar for dei semantiske einingane. Ordet *type* er t.d. polysem i norsk, men det er tydinga ein har i kontekstar som *To typer folk bor her* (K) og i *Denne typen fisk er god å spise* (K), som er den tydinga som blir rekna som semantisk grunneining.

Vi skal no gå over til å sjå nærare på nokre problem i identifiseringa av dei norske grunneiningane, og når det gjeld nomena, er det særleg PEOPLE som kan diskuteras. I dansk (A₂) har ein her valt *mennesker*, medan ein i svensk (A₃) har valt *folk*. Eininga PEOPLE er nødvendig for å eksplisera moralske og sosiale konsept, som krev slike komponentar som “PEOPLE think this is good/bad” (Goddard og Wierzbicka 1994 b: 38), der PEOPLE har ei generisk tyding. I slike kontekstar verkar det klart at *folk* er den mest nærliggande eksponenten i norsk, jf. òg frasar som *folk flest*. I ein del av dei kanoniske setningane verkar òg *folk* som eit betre alternativ i norsk enn *mennesker*: *Hvis jeg gjør dette, kan folk/?mennesker si vonde ting om meg* (K), *Denne personen er ikke som andre folk/?mennesker* (K). Fleirtalsforma *mennesker* har i større grad ei distributiv tyding enn det *folk* har, jf. helst *mange mennesker* (1322 treff i Leksikografisk bokmålskorpus, LBK) i høve til *mye mennesker* (berre 20 treff i LBK). For *mange folk* (255 treff i LBK) og *mye folk* (249 treff i LBK) er tala jamnare. I ein del av treffa med *mange folk* har *folk* tydinga ‘folkeslag’, men det er òg vanleg med ei meir distributiv tyding: *den dunkle belysning gjør at en aldri er skikkelig sikker på hvor mange folk det er i salen* (LBK). Den viktigaste tydings-skilnaden synest dermed å vera at *folk* helst blir nytta i generisk tyding, og denne er, som nemnt ovanfor, viktig i eksplikasjonar av sosiale og moralske konsept. *Folk* vert dermed mitt forslag til eksponent i norsk.

Når det gjeld dei relasjonelle nomena, er det eininga KIND som fortener ein diskusjon. For dansk har ein her valt *slags* (A₂), medan ein i svensk har valt *sort* (A₃). Desse er moglege kandidatlar også i norsk, men etter mitt syn er det *type* som best dekkjer dei kanoniske kontekstane i norsk. Det er meir naturleg med *Det er to typer/slags folk som bor her* (K) enn med *?Det er to sorter folk som bor her* (K), og *type* er etter mitt syn betre enn *slags* i ein kontekst som *Denne typen/?slags frukt er god å spise* (K). Endeleg er det ein viktig skilnad mellom *type* og *slags* i slike kontekstar som vi er ute etter her, at *slags* kan signalisera tvil om det etterfølgjande leddet høyrer til den aktuelle kategorien, jf. *Struts er ein slags fugl* versus *Struts er ein type fugl*. Med det første av desse eksempla signa-

liserer ein gjerne tvil om ein skal rekna strutsar som fuglar i det heile, medan ei slik tolking ikkje er like nærliggande med *type*, som difor blir mitt framlegg til eksponent for KIND.

Vi kjem så til adjektiva, og når det gjeld dei evaluerande adjektiva GOOD og BAD, er det langt frå opplagt kva som er norske eksponentar. Levisen (2012) nyttar *god* og *dårlig* i dansk (A2), utan å vurdera andre alternativ, medan Goddard og Karlsson (2008) nyttar *bra* og *dålig* i svensk (A3). Dette er opplagde kandidatane også i norsk, men dei passar langt frå alltid i dei kanoniske kontekstane, noko vi skal koma tilbake til nedanfor. Her er det nødvendig å vurdera fleire alternativ.

GOOD og BAD er døme på at ein mellom dei semantiske grunneiningane finn fleire antonyme par. Ein kunne her tenkja seg å freista å parafrasera den eine gjennom den andre, men som Goddard (2002: 15) argumenterer for, er ikkje *good* det same som *not bad*. Noko som kan karakteriserast som *not good* er ikkje nødvendigvis *bad*, sjølv om vi har følgjande implikasjonelle tilhøve mellom desse konseptane; *good* impliserer *not bad*, og *bad* impliserer *not good*. Det er likevel ikkje noko komposisjonelt tilhøve mellom desse einingane.

Ein har tidlegare freista å parafrasera GOOD og BAD gjennom WANT, og seia at *something* GOOD er *noe man vil ha*, medan *something* BAD er *noe man ikke vil ha*. Slike forsøk har mislykkast, sidan ein godt kan vilja ha noko som elles blir evaluert som BAD, og ein kan vera uviljug til å gjera noko sjølv om det blir evaluert som GOOD (Wierzbicka 1996: 51). GOOD og BAD er såleis eigenskapar som er uavhengige av ønska til den enkelte, og sjølv om vi kan vera ueinige om kva som er GOOD og BAD, har slik ueinigheit sitt grunnlag i ei intersubjektiv oppfatning om at det finst absolutte grenser for kva som fell inn under desse eigenskapane.

Goddard og Wierzbicka (1994 b: 47) skriv at det verkar som alle undersøkte språk har eksponentar for desse tydingane, men at det vanskelege ligg i at språk ofte har mange eksponentkandidatane. Dette er også tilfellet i norsk. Adjektiva *fin* og *føl* er t.d. moglege i mange av dei kanoniske kontekstane, men *fin* har så mange andre tydingar at dette er ein mindre aktuell kandidat, jf. tydingar som 'findelt' og 'pen'.

Om vi byrjar med GOOD, er *god* og *bra* dei mest nærliggande kandidatane, og spørsmålet er så om vi kan knyta desse til bestemte syntaktiske funksjonar, noko som er éin av dei tre hovudtypane av alleleksar. Ein studie av 100 tilfeldig utvalde treff med kvart lemma (i Leksikografisk bokmålskorpus), syner ein tydeleg skilnad i bruk mellom *god* og *bra*, ved

Adjektiv	Attributt	Predikativ	Adverbial	Annan bruk
<i>god</i>	52	22	14	12
<i>bra</i>	24	29	46	1
<i>dårlig</i>	58	20	11	11
<i>føl</i>	33	40	21	6
<i>ille</i>	0	56	36	8
<i>vond</i>	24	24	16	36

Tabell 3: Adjektivleksem i ulike funksjonar av 100 tilfeldige treff i LBK

at *god* blir brukt attributivt i større grad, medan *bra* heller blir brukt predikativt og som adverbial, sjå tabell 3.

Spørsmålet er så om vi kan nytta *god* attributivt og *bra* predikativt og som adverbial i den norske varianten av metaspråket. Dette fungerer bra i setningar som *Gode folk gjør ikke ting som dette* (K), *Dette var bra for meg* (K) og *Noen folk kan gjøre dette bra, noen kan ikke* (K), men det finst tilfelle der *god* er best som adverbial, og då særleg i kombinasjon med grunneiningane *kjenne* og *se*: *Jeg kjenner dette stedet godt/?bra* (K), *Folk kan se godt/?bra på dette stedet* (K). Det er såleis ikkje slik at desse alleleksane kan avgrensast klart gjennom syntaktiske funksjonar; vi har snarare å gjera med kombinatoriske alleksar. I kombinasjon med grunneininga *noe*, dvs. i kontekstar der GOOD står som substantivert adjektiv, er det *god* som gjennomgåande kan brukast: *Noen føler noe godt/?bra* (K), *Noen sier noe godt/?bra om noen* (K) og *Noen tenker noe godt/?bra om noen* (K).

Ein klar skilnad mellom desse alleleksane er elles at *bra* i langt større grad enn *god* blir nytta i konstruksjonar med *det* som subjekt, slik som *det er bra*, *det går bra* og *det står bra til* (tabell 4). I slike konstruksjonar er det ofte vanskeleg å avgjera kva for referanse *det* har, sjølv om *det* òg sjølv-

Adjektiv	Førekemstar med <i>det</i> som subjekt eller formelt objekt
<i>god</i>	4
<i>bra</i>	44
<i>dårlig</i>	6
<i>føl</i>	18
<i>ille</i>	59
<i>vond</i>	12

Tabell 4: Førekemstar med *det* som subjekt eller formelt objekt av 100 tilfeldige treff i LBK

sagt kan vera vanleg personleg pronomem. Alle tilfelle med *det* som subjekt er rekna med i tabell 4. I tillegg blir *bra* ofte nytta i konstruksjonar med *det* som eit slags formelt objekt, som i *de gjør det bra* og *de har det bra*. Særleg i konstruksjonar med *det* som såkalla formelt subjekt er det sjeldan ein nyttar *god* i norsk.

Vi kjem så til grunneininga BAD, og her er det òg fleire alternativ i norsk. I dansk og svensk har ein som nemnt berre valt *dårlig/dålig*, men i norsk er *dårlig* eit mindre aktuelt alternativ i dei fleste av dei kanoniske kontekstane. *Ille* og *fæl* verkar å vera betre alternativ: *Noe ?dårlig/ille/fælt skjedde med denne personen* (K), *Dette var ?dårlig/ille/fælt for meg* (K). Samanliknar vi bruken av *ille* og *fæl* (tabell 3), viser det seg at vi også her finn ei viss funksjonsfordeling. Medan *fæl* blir nytta attributivt og predikativt i omtrent same grad, er det ikkje eitt tilfelle der *ille* blir nytta attributivt. I tillegg er *ille* mykje meir brukt i konstruksjonar med *det* som subjekt (tabell 4).

Som attributt er *fæl* eit langt betre alternativ i norsk enn *dårlig*, jf. kontekstar som *?Dårlige/fæle ting kan skje med alle* (K) og *Hvis jeg gjør dette, kan folk si ?dårlige/fæle ting om meg* (K).

Ein tredje eksponent for BAD som truleg bør vera med i inventaret for norsk, er *vond*, som er det mest nærliggande alternativet i kombinasjon med eininga FEEL: *Nokon føler noko vondt/?fælt/?ille* (K), jf. òg uttrykk som *på godt og vondt* der det er *god* og *vond* som er motsetnader. Det som elles kjenneteiknar *vond* i det undersøkte materialet, er at adjektivet ofte blir nytta substantivert, òg i konstruksjonar der det er eit slags direkte objekt, som i *Noen har vondt*. Mine forslag til eksponentar for GOOD og BAD blir dermed høvesvis *god~bra* og *fæl~ille~vond*. Det lyt samstundes seiast at det er svært utfordrande å seia nøyaktig i kva for kontekstar desse eksponentane er dekkande for GOOD og BAD.

Vi skal no bevega oss over til mentale predikat, som i norsk blir utrykte gjennom verb. Her er einingane FEEL, THINK, KNOW og WANT alle problematiske. For grunneininga FEEL, som beskriv sanseintrykk, har ein i dansk valt *føle* (A2), medan ein i svensk har valt *känna* (A3). Gode grunnar til å velja *føle* som eksponent i norsk er at *kjenne* har eit større spekter av ulike tydingar, mellom anna som ein av dei norske eksponentane for eininga KNOW, som vi skal koma tilbake til, og at det er *føle* som blir nytta i ei samansetning som *følesans*, som viser til sanseapparatet vårt. *Føle* blir dermed mitt forslag til eksponent her.

Vi kjem så til dei meir problematiske einingane i denne gruppa, nemleg THINK, KNOW og WANT.⁷ Det verkar klart at vi må rekna med *tenke* som eksponent for THINK i den tydinga vi har i kontekstar som *Hva tenker du på?* (K), *Jeg tenkte lenge på det* (K), *Jeg tenkte slik: “—”* (K) og *Tenk nøye gjennom det først (før du gjør det)* (K). Goddard og Karlsson (2008) understrekar at vi ikkje har den semantiske grunneininga THINK i konstruksjonar der *think* uttrykker ei meining sendaren har, som i *I think she’s nice*. I svensk nyttar ein her *tycka*, medan vi i norsk helst nyttar *synes* (eller *tykkja*). Eininga KNOW blir inngåande diskutert av Levisen (2012: 52f), og ved første augekast kan det her verka som ein i dansk har to konseptuelt ulike eksponentar, nemleg *vide* ‘knowing for a fact’ og *kende* ‘knowing personally’. Skiljet er likevel ikkje så enkelt, noko følgjande døme viser: *Jeg kender fakta* er grammatisk, medan **Jeg ved fakta* ifølgje Levisen er ugrammatisk. Kombinasjonen *vet fakta* er kanskje ikkje heilt utelukka i norsk, men det er ingen treff på *vite* (lemma) + *fakta* i Leksikografisk bokmålskorpus, medan *kjenne* (lemma) + *fakta* gjev fire treff. Som ved GOOD/BAD er det problematisk å definera nøyaktig i kva for kontekstar dei to alloleksane svarar til den engelske eksponenten, i dette tilfellet KNOW, men som Levisen (2012: 53) viser, blir desse alloleksane typisk nytta i følgjande kontekstar: *noen vet noe (om noen/noe)* og *noen vet at —*, men *noen kjenner noen/noe (godt)*. Dermed blir *vite* og *kjenne* òg mine forslag til norske eksponentar.

Den siste eininga i denne gruppa er WANT, og også her kan vi følgja Levisens (2012) analyse (A2) og rekna *ville ha~ville* som norske eksponentar. WANT blir uttrykt som *ville* når vi har eit etterfølgjande verb, som i *Noen vil gjøre noe* og elles som *ville ha*, som i *Noen vil ha noe* og i *Noen vil ha noen til å gjøre noe*.

Vi kjem så til semantiske grunneiningar for tidsforhold, og her er det etter mitt syn problematisk å rekna *når~tid* som einaste eksponentar for WHEN~TIME, slik ein har valt i dansk (A2), eller *då~når~tid* slik ein har valt i svensk (A3). *Når* kan på norsk visa både til ‘tidspunkt’ og ‘tidsrom’, og *tid* kan ikkje alltid brukast om kvarandre i begge desse tydingane på norsk. *At another time* tilsvavar ikkje i *ei anna tid* på norsk; her må vi

7. Eg finn ikkje grunn til å rekna med grunneininga DON’T WANT (A1), sidan denne kan parafraaserast som det negative motstykket til *vil ha~vil* i norsk, dvs. som *vil ikkje~vil ikkje ha*. Denne eininga er heller ikkje med hjå Levisen (2012), jf. A2.

ha *på eit anna tidspunkt*, og i sitt kart⁸ over semantiske einingar og kombinatoriske moglegheiter reknar også Goddard og Wierzbicka med alloleksken *at some time*. I tillegg svarar *many times* i norsk til *mange ganger*, slik at vi for norsk òg må rekna *gang* som ein eksponent. På norsk har vi òg portmanteuen *samtidig* som realiserer (*at the*) SAME TIME. Som norske eksponentar endar vi dermed opp med *når~tid~tidspunkt~gang* som eksponentar for WHEN~TIME.

For forsterkarane VERY og MORE, har vi i norsk, i tillegg til *veldig* og *mer*, eksponenten *flere*, som blir nytta om teljelege ting, t.d. i *mange flere* (K) og *til*, som blir nytta i kontekstar som *Jeg vil ha en til* (K).

Også grunneiningane for dei logiske konseptane er relativt uproblematisk å identifisera i norsk, men ein kan ikkje operera berre med *eftersom*, slik Goddard og Karlsson (2008) gjer for svensk, eller berre med *fordi*, slik Levisen (2012) gjer for dansk, sidan desse subjunksjonane ikkje kan brukast framfor NP-ar. I slike tilfelle må vi ha *på grunn av*, som i *på grunn av dette* (K), *ikke på grunn av noe annet* (K). I tillegg har vi portmanteuen *derfor* som realiserer einingane BECAUSE (*of*) THIS. Elles er *om*, som er valt i svensk (A3), eit alternativ til *hvis*, men eg har valt *hvis* som grunneining i norsk, sidan *om* har langt fleire andre tydingar enn *hvis*.

Endeleg kjem vi til dei semantiske grunneiningane for likskap, og eksponentane for LIKE~AS~WAY. Opplagde norske eksponentar er *som* og *måte*, som ein òg reknar med i dansk (A2). I dansk har ein i tillegg portmanteuen *sådan*, som uttrykker einingane LIKE THIS (Levisen 2012: 53–54), og det er nærliggande å anta at *slik* er ein tilsvarande portmanteau i norsk, som uttrykker *som dette*. Problemet med ein slik analyse er at ein godt kan kombinera *slik* og *som* i norsk i *slik som dette*. I fleire kanoniske kontekstar svarar *like* og *as* òg til *slik som* i norsk: *Noen sier noe slikt som dette: “__”* (K), *Det skjer slik som denne noen vil* (K). Mitt framlegg til eksponentar i norsk blir difor *som~slik som~måte*.

Diskusjonane ovanfor har vist at det ikkje alltid er problemfritt å identifisera nett den grunntydinga ein er ute etter i NSM, i elles polyseme ord (og frasar); sjå Riemer (2006) for ein meir utførleg diskusjon av dette. I tillegg er det problematisk å koma fram til klare kriterium for bruken av ein del av alloleksane, jf. t.d. diskusjonen kring dei norske eks-

8. Tilgjengeleg frå: https://www.griffith.edu.au/___data/assets/pdf_file/0005/636890/NSM_Chart_ENGLISH_v16_05_2015_Greyscale.pdf

ponentane for GOOD og BAD over. Identifiseringa av grunntydninga er òg på eit vis eit problem som er bygt inn i denne tilnærminga til tydingsbeskriving, ved at dei tydingane ein skal fram til, er tydingar som ikkje sjølv lèt seg definera (jf. Riemer 2006: 359f). Ein freistar å koma rundt dette problemet ved å operera med eit sett kanoniske setningar, som òg blei nytta i identifiseringa av dei norske grunneiningane ovanfor, som ei hjelp til å avgrensa kontekstar som er aktuelle for den metaspråklege tydinga. Likevel er det ikkje slik at dei kanoniske setningane alltid er eintydige. Tak berre følgjande eksempel:

(3)

They are good people
 Dei er gode folk

Ut frå denne eine setninga i isolasjon er det ikkje råd å avgjera om *folk* her tyder ‘folk’, ‘folkeslag’ eller kanskje ‘arbeidsfolk’, og for å klargjera dette må ein nytta ord knytte til andre konsept enn grunneiningane. Samla er dei kanoniske setningane likevel eit brukbart verktøy for å aktivera ein intuisjon om kva for tyding som er meint som den metaspråklege. Det er også slik at dei kanoniske setningane ofte inneheld andre grunneiningar, og når ein i vårt eksempel (3) her har identifisert den metaspråklege tydinga GOOD, vil ein t.d. ha utelukka tydinga ‘arbeidsfolk’, sidan ‘dyktig’ ikkje er den metaspråklege tydinga knytt til *god* i denne konteksten.⁹ Dei kanoniske setningane har såleis større verdi samla sett enn i isolasjon.

Riemer (2006: 365) innvender mot NSM at “any semantic metalanguage depends on a high degree of subjective, intuitive semantic judgement”, og han meiner difor at det ikkje er mogleg å gjera semantiske analysar kulturtrøytale. Som nemnt i innleiinga er det ikkje noko mål med denne artikkelen å evaluera NSM i eit mellomspråkleg perspektiv, men det verkar likevel klart at ein innanfor NSM i alle fall har eit sterkt medvit om faren for angloentriske analysar, jf. Goddard og Wierzbicka (2014 a og andre stader). Likevel har Riemer (2006) sjølv sagt rett i at ein ikkje kjem utanom subjektive intuisjonar i semantisk analyse (dette gjeld etter mitt syn *all* språkleg analyse, og dette er ikkje noko ein kan forma-

9. *Dyktig* kan parafraaserast i retning av ‘gjer noko på ein god måte’, slik at både *gjer* og *god* er nødvendige i eksplikasjonen av *dyktig*.

lisera seg vekk ifrå), og dei intuisjonane som eksplikasjonane i NSM bygger på, kan berre testast intersubjektivt, dvs. mot andre språkbrukarar sine intuisjonar, i tillegg til at ein kan testa dei mot bruksdata (som igjen må handsamast mellom anna med intuisjon).

Riemer (2006) har òg rett i at vi ikkje kan framstilla intuisjonar direkte, og at dei må nemnast i språk, og etter mitt syn er det nettopp det eksplikasjonane i NSM gjer: Gjennom analytisk refleksjon grunna i intuisjonar gjev eksplikasjonane oss *tilgang* til dei konseptuelle strukturane som konstituerer tydinga til eit ord eller ei setning, og denne tilgangen er meir eksplisitt enn den tilgangen vi har når vi t.d. berre høyrer ordet som blir eksplikert i ein vanleg bruksstiasjon. Det er såleis ikkje slik at dei semantiske eksplikasjonane *er* tydinga; dei gjev oss snarare ein meir eksplisitt *metaspråkleg representasjon* av ulike komponentar i den konseptuelle strukturen, og dei gjer det på det fenomenologiske nivået der språkbrukarar opererer i kommunikasjon. Eksplikasjonar i eit metaspråk kan ikkje forklara korleis tyding oppstår, men dei kan gje oss meir eller mindre presise beskrivingar av tydinga.

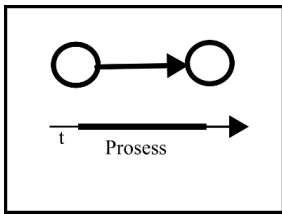
Semantisk analyse har alltid eit tolkande aspekt, og “[w]hether or not one is convinced of the universality of the NSM primes, many linguists would agree that there is heuristic value in plain language paraphrase in terms of a small standardized set of simple words” (Goddard 2010: 461). I neste del skal vi sjå korleis eksplikasjonar med dei semantiske grunn-einingane kan kasta lys over tydingsskilnader mellom dei ulike valenskonstruksjonane til to utvalde adjektiv i norsk.

3 Valenskonstruksjonar som tydingseiningar

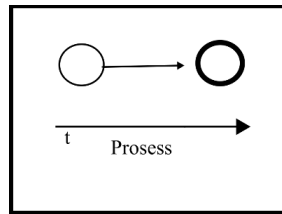
Eg har andre stader (Haugen 2012, 2015) argumentert for at valensvariantane til adjektiv i høg grad må vera memorerte, og for at valens best kan gjerast greie for i ein nettverksmodell der dei konvensjonelt etablerte valensvariantane er representerte som medlemar av kategoriane som utgjer det einskilte verbet eller adjektivet. Som nemnt i innleiinga reiser dette følgjande viktige spørsmål: Har dei ulike valenskonstruksjonane ulik tyding? Og korleis kan desse skilnadene i så fall beskrivast?

Nettverksmodellen er som tidlegare nemnt eit godt døme på at ein i kognitiv lingvistikkk gjerne har lagt meir vekt på overordna kategoristrukturar enn på beskrivinga av den konkrete tydinga til dei einskilte kon-

struksjonane i nettverket. Goddard (2011) innvender òg mot kognitiv lingvistikk at ein legg for lite vekt på metaspråk, og at ein i for stor grad nyttar diagrammatiske representasjonar som likevel må forklarast gjennom språk. Det er klart at eit visuelt og romleg medium kan representera visse ting på ein annan og meir direkte måte enn det verbalspråk kan. Tilhøvet mellom figur og bakgrunn er t.d. lettare å få fram i eit bilete eller eit diagram, og det er ikkje sikkert det er mogleg å få fram akkurat det same gjennom verbalspråk i det heile. Eit døme på dette er illustrasjonen i kognitiv grammatikk av skilnaden mellom eit verb (figur 3) og eit substantiv (figur 4). Medan eit verb typisk beskriv eit tilhøve mellom fleire ting som ein prosess utstrekt i tid, er eit substantiv typisk ein ting uavhengig av andre ting. Dette kan, som vi ser i figur 3 og 4, illustrerast som ulike profilar mot ein bakgrunn (profilane er utheva med feite liner).

Figur 3: Verbskjema i kognitiv grammatikk

Figur 4: Substantiv, ting i kognitiv grammatikk (her som del av verbprosess)

Samstundes som at tilhøve som figur–bakgrunn er vanskelege å få fram gjennom verbalspråk, er det mange forhold som er svært vanskelege å representera gjennom diagram, som t.d. årsaksforhold eller konkrete semantiske roller. Goddard (2011: 92) argumenterer for at “since diagrams cannot achieve their purpose without verbal support, it is incumbent on cognitive linguists to have some theory about the nature of these verbal items”. Ein kan gjerne, og etter mitt syn med fordel, kombinera verbal-språklege eksplikasjonar og diagram, men for å unngå sirkularitet og mogleggjera presise samanlikningar mellom semantiske strukturar, treng ein eit semantisk metaspråk for den verbalspråklege delen av beskrivingane.

I det følgjande skal vi taka for oss valenskonstruksjonane til dei to adjektiva *full* og *redd*, som representerer typiske grupper av fleirverdige adjektiv i norsk. Dei fleste fleirverdige adjektiv tek animate subjekt, som

redd, men det finst òg fleirverdige adjektiv som kan taka andre typar subjekt, som *full*. Gjennom detaljerte analysar av desse adjektiva er målet å visa at NSM kan nyttast til å eksplisera tydingsforholdet mellom dei ulike valenskonstruksjonane som inngår i nettverket som modellerer desse kategoriane. Analysane bygger, i tilfelle der det finst så mange eksempel, på 50 tilfeldige førekomstar av kvar valenskonstruksjon (med *være* som kopula) i Leksikografisk bokmålskorpus.

3.1 Full

Adjektivet *full* blir i predikativ funksjon brukt i valenskonstruksjonar med preposisjonsfrasar som utfylling (i tillegg til at det kan stå utan utfylling), og det er preposisjonane *av*, *med* og *på* som er mest nærliggande å rekna som valensbundne (Haugen 2012):

- (4)
- a. munnen er full av brød (E4)¹⁰ (LBK)
 - b. lommene var fulle med skillemynt (E5) (LBK)
 - c. da de begge var ravende fulle på gin og Coke (E8) (LBK)

Den klassiske tilnærminga til semantisk valens er å definera semantiske roller for deltakarane i den prosessen ein predikator beskriv, og med utgangspunkt i Herbst (1983) sine semantiske roller for engelske adjektiv definerer Haugen (2015) slike roller for fleirverdige adjektiv i norsk for å testa om syntaktisk realisering av utfyllingar er føreseieleg på grunnlag av semantikk. I denne samanhengen lyt dei semantiske rollene vera tilstrekkeleg generelle til at dei kan appliserast på grupper av adjektiv (elles vil dei ikkje ha nokon verdi når det gjeld prediktabilitet), og resultatata tyder på at realisering av utfyllingar ikkje er regelstyrt på grunnlag av semantiske roller. Dermed må både syntaktisk realisering og semantisk struktur vera lagra i leksikon (eller eit konstruktikon, dvs. eit inventar av konstruksjonar på ulike abstraksjonsnivå), og vi har i praksis konstruksjonsrepresentasjonar av valens, sjå Jacobs (2009), Haugen (2013) og Herbst (2007) for fleire og meir utførlege argument for at valens (i alle fall delvis) er konstruksjonsbasert. I det følgjande skal vi problema-

10. For å letta lesinga av eksplikasjonane i figur 5 og 6 under har eg sett inn kva for eksplikasjon som dekker dei ulike eksempla i (4)–(11). E4 står såleis for eksplikasjon 4 i figur 5, som gjev eit oversyn over dei semantiske eksplikasjonane til dei valenskonstruksjonane som er knytte til adjektivet *full*.

tisera om semantiske roller er tilstrekkelege for å skilja mellom ulike valenskonstruksjonar.

Utfyllingane med preposisjonane *av* og *med* blir i Haugen (2015) begge tilordna den semantiske rolla CONTENT, som blir eksplisert som følgjer: “Someone or something, the CONTENT, is inside or on someone or something X. There can be much CONTENT inside or on X at some time, and there can be no CONTENT inside or on X at some other time.”¹¹ Eksplikasjonen dekkjer både utfyllingar med *av*, som i (4a), og *med*, som i (4b). Spørsmålet er så om det likevel finst semantiske skilnader mellom konstruksjonar med preposisjonen *av* og konstruksjonar med preposisjonen *med*?

Ein tendens i det analyserte materialet er at kombinasjonen *full med* gjerne blir brukt når konstruksjonen er knytt til ein (gjerne medviten) prosess som er årsaka til at subjektet i konstruksjonen er fullt, medan *full av* ikkje har nokon slik tydingskomponent:

(5)

- a. Slik fortsetter vi inntil begge de andre litermålene er fulle med henholdsvis røde og svarte bønner. (E5) (LBK)
- b. mens de voksne, især når det var to av dem, lesset på høyvogna, høyslaen, som vi sa. Det kunne være nervepirrende nok, når vogna var full med stor råke, og vi skulle snu i de bratte bakene. (E5) (LBK)
- c. Hvordan var det da dere kom hit rett etter raset? Det var fullt med gjørme. (E7) (LBK)
- d. Det luktet øl inne på kontoret. Sjøppelboksen var full av tomme ølbokser og det sto to til på skrivebordet. (E4) (LBK)
- e. Skolen han underviser på er merkbart mer lurvete enn den Hassan selv har gått på. Gårdsplassen er full av skrap. (E6) (LBK)
- f. Vi har for eksempel besatt alle sykepleier- og legestillinger - noe mange kommuner sliter med, påpeker den kvinnelige rådmannen. Etne er full av tradisjoner og fornminner. (E6) (LBK)

Denne skilnaden kjem òg fram ved verb som *fylle*, *proppe*, *stappe* og *stue*,

11. Eksplikasjonane i Haugen (2015) er inspirerte av NSM, men held seg ikkje strikt til dei semantiske grunneiningane.

jf. at ein kan *fylle et glass med noe*, men ikkje **fylle et glass av noe*. Skilnaden er eksplisert i figur. 5, jf. eksplikasjonane E4–E7. Som vi ser i (5c), er dette ikkje noko absolutt skilje, og dette er markert gjennom tjukkare liner mellom dei symbolske relasjonane som ser ut til å vera sterkast etablerte, nedst i figur 5.

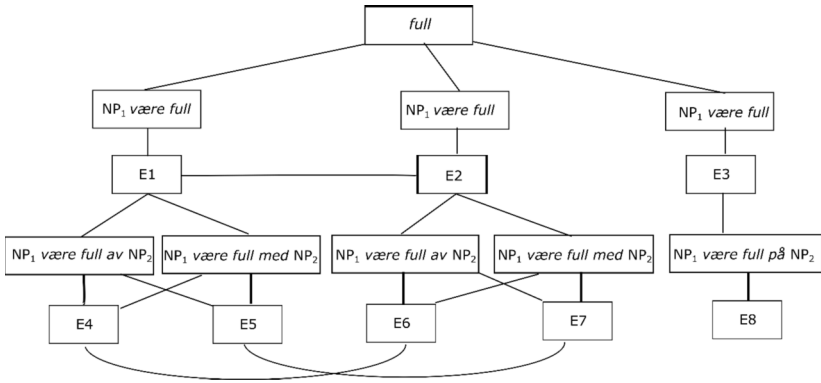
Ein annan viktig skilnad mellom dei ulike valenskonstruksjonane med *full* er skilnaden mellom konstruksjonar der subjektet er ein ‘beholdar’, slik som t.d. i (5a), og konstruksjonar der det er ein ‘stad’, slik som t.d. i (5e). Det har ikkje lukkast å finna ein eksplikasjon som dekkjer begge desse tydingane, og dei er difor gjevne to ulike eksplikasjonar, jf. skilnaden mellom E1 og E2 i figur 5. Desse to valenskonstruksjonane er meir nærskylde kvarandre enn dei er med *full* i tydinga ‘druken’, der subjektet er ‘animat’ (det nærare tilhøvet er illustrert gjennom linene mellom E1–E2 og mellom E4–E6 og E5–E7 i figur 5):

- (6)
- a. Svinet har vel skjenket henne full på champagne (E8) (LBK)
 - b. de kunne drikke seg full på Jim Beam (E8) (LBK)

Utfyllinga i desse konstruksjonane ligg nærast den semantiske rolla CAUSE, som blir eksplisert som følgjer (Haugen 2015): “Someone or something X is Adj because of someone or something, the CAUSE. Maybe the CAUSE does not know that X is Adj. Maybe the CAUSE directs something against X, or maybe someone else directs something against X involving CAUSE.” Ein kunne òg kalla denne semantiske rolla INSTRUMENT eller MIDDEL, men det viktige poenget her er at CONTENT og CAUSE er knytte til ulike typar av subjekt, høvesvis ‘beholdar’ eller ‘stad’ på den eine sida og ‘animat’ på den andre. Subjekta og dei andre utfyllingane er såleis gjensidig avhengige av kvarandre, og det er konstruksjonane som heilskap som skapar dei semantiske strukturane. Dette er eksplikasjonane i figur 5 etter mitt syn betre eigna til å få fram enn det generelle semantiske roller er.

I eksplikasjonane i tabell 4 kan vi lesa direkte av kva for delar av den semantiske strukturen som overlappar mellom dei ulike konstruksjonane og kva som skil dei frå kvarandre. Dermed får ein betre fram dei semantiske relasjonane enn det ein ville få med nettverksmodellen åleine.

Eit interessant poeng som trer klarare fram når ein analyserer valenskonstruksjonane som dei grunnleggande tydingseiningane, er òg at det

<p>E1 Inni noe større X_1 er det noe annet på et tidspunkt</p> <p>Det kan ikke være mye mer inni X_1 på dette tidspunktet</p>	<p>E2 Et sted X_1 er det en type ting på et tidspunkt</p> <p>Det er mange slike ting på X_1 på dette tidspunktet</p>	<p>E3 Noen tenker slik som dette på et tidspunkt:</p> <p>Noen X_1 har drukket[m]¹² mye på dette tidspunktet</p> <p>På grunn av dette er X_1 på en annen måte på dette tidspunktet</p>
<p>E4 Inni noe større X_1 er det noe annet Y_2 på et tidspunkt</p> <p>Det kan ikke være mye mer av Y_2 inni X_1 på dette tidspunktet</p>	<p>E6 Et sted X_1 er det en type ting Y_2 på et tidspunkt</p> <p>Det er mange/mye Y_2 på X_1 på dette tidspunktet</p>	<p>E8 Noen tenker slik som dette på et tidspunkt:</p> <p>Noen X_1 har drukket[m] mye Y_2 på dette tidspunktet</p> <p>På grunn av Y_2 er X_1 på en annen måte på dette tidspunktet</p>
<p>E5 Inni noe større X_1 er det noe annet Y_2 på et tidspunkt Kanskje Y_2 er inni X_1, fordi noe har skjedd</p> <p>Kanskje Y_2 er inni X_1 fordi noen har gjort noe</p> <p>Det kan ikke være mye mer av X_1 inni Y_2 på dette tidspunktet</p>	<p>E7 Et sted X_1 er det en type ting Y_2 på et tidspunkt Kanskje Y_2 er inni X_1, fordi noe har skjedd</p> <p>Kanskje Y_2 er inni X_1, fordi noen har gjort noe</p> <p>Det er mange/mye Y_2 på X_1 på dette tidspunktet</p>	

Figur 5: Skjematiske nettverk med semantiske eksplikasjonar for *full*

12. “m” tyder at den aktuelle eininga ikkje er ei semantisk grunneining, men eit molekyl, jf. Goddard (2011: 375).

er mindre nærliggande at vi bør rekna med fleire variantar av sjølve adjektivet *full*; nullhypotesen bør vera at tydingsskilnadene følgjer av det som skil desse konstruksjonane frå kvarandre, nemleg den semantiske strukturen til subjekta og dei andre utfyllingane. I tillegg er det, som vi har sett, kombinasjonane av subjekt og eventuelle andre utfyllingar som er avgjerande for kva for semantisk struktur vi får. Dersom det eksisterer eit skjematisk adjektiv som er lausrive frå dei konstruksjonane det inngår i, må dette bygga på generalisering med grunnlag i dei ulike valenskonstruksjonane, og det er sjølvsagt uråd å identifisera kva for ein “variant” av adjektivet vi har uavhengig av konstruksjon. På grunnlag av dette bør vi òg tala om eventuell polysemi mellom valenskonstruksjonar snarare enn om polysemi mellom isolerte adjektiv eller verb, noko som vil redusera tendensen til å alltid postulera polysemi når eit ord blir brukt i ein annan kontekst, det Sandra (1998) kallar “the polysemy fallacy”. Sjå også Haugen (2013) for ein diskusjon av dette når det gjeld valenskonstruksjonar.

Dei einskilde valenskonstruksjonane, som utgjer nodane i nettverket i figur 5, er representerte på eit relativt abstrakt nivå i modellen i figur 5, og dei bygger såleis på generalisering. Eit spørsmål vi må stilla då, er sjølvsagt kva desse generaliseringane bygger på. Det innlysande svaret er at generaliseringane bygger på brukstilfelle med konkrete instansieringar av konstruksjonane, og dette medfører òg noko som kan henda ikkje er like umiddelbart innlysande: Dersom vi skal kunna generalisera over tidlegare brukstilfelle, krev det at vi har mentale representasjonar også av tidlegare konkrete instansieringar; elles har vi ikkje noko å generalisera over. Bybee (2010: 15), som her bygger på Langacker (1987), seier det slik:

[A] necessary prerequisite to forming a generalization is the accumulation in memory of a set of examples upon which to base the generalization. Once the category is formed or the generalization is made, the speaker does not necessarily have to throw away the examples upon which the generalization is based.

Dette er ein variant av det Langacker elles (1987: 29) kallar “the rule/list fallacy”, ei åtvaring om at moglegheita for å danna generelle skjema ikkje nødvendigvis tyder at spesifikke einingar kan ekskluderast frå grammatikken. Eit anna argument for betydinga til konkrete brukstilfelle er

frekvens-effektar: “While the effects of frequency are often not noted until some degree of frequency has accumulated, there is no way for frequency to matter unless even the first occurrence of an item is noted in memory. Otherwise, how would frequency accumulate?” (Bybee 2010: 18).

Som nemnt i innleiinga er valens eit område der memorering av heile konstruksjonar, dvs. mønster der både tyding og realisering er spesifiserte, ser ut til å vera nødvendig for å gjera greie for etablert bruk av t.d. adjektiv og verb, og den modellen som etter mitt syn har størst potensial til å gjera greie for dette, er ein modell som bygger på eksemplarrepresentasjonar. Eit eksemplar er ein mental representasjon av eit konkret token, og ein eksemplarbasert modell er ein modell der ein går ut ifrå at språkbrukssituasjonar blir memorerte på same måte som situasjonar som ikkje involverer språk, blir memorerte, noko som tyder at alle brukstilfelle potensielt har ein innverknad på den mentale representasjonen (Bybee 2013: 52). Det skjematisk nettverket i figur 5 kan forståast som eit nettverk av abstrakte valenskonstruksjonar som bygger på generaliseringar over meir spesifikke eksemplar. I analysen er dei spesifikke eksemplara dei korpuseksemla analysen bygger på, og korpusdata er dei beste dataa vi har for å modellera eit skjematisk nettverk som bygger på språkbruk, jf. òg Bybee (2010: 10). Vi har sjølvsagt ikkje tilgang på alle brukstilfelle verken ei gruppe eller ein einskild språkbrukar er eksponert for over tid, men eit tilstrekkeleg stort og representativt korpus vil kunna seia noko både om kva for kontekstar eit bestemt ord blir brukt i, og kor frekvente dei ulike kontekstane er. Analysen er såleis eit forsøk på å modellera den kategoriseringa språkbrukarar gjer med grunnlag i konkrete brukstilfelle, og eksplikasjonane av dei abstrakte valenskonstruksjonane er å forstå som beskrivingar av (proto)typiske situasjonar som dei blir nytta til å beskriva.¹³ Eksplikasjonar av denne typen er såleis kompatible med ein modell der ein går ut ifrå at valenskonstruksjonar oppstår gjennom generaliseringar over spesifikke brukstilfelle som blir lagra i minnet.

13. Eit viktig spørsmål å stilla er om eit skjematisk nettverk som det i figur 5 er ein realistisk modell av språkbrukarane sine representasjonar av dette adjektivet. For det første har, som nemnt i innleiinga, nettverksmetaforen sine begrensingar, jf. Langacker (2008: 227). For det andre er det ikkje nødvendigvis slik at lingvistar generaliseringar er dei same som generaliseringane til vanlege språkbrukarar; det at ei generalisering gjer greie for ei stor mengd data, garanterer ikkje at ho har ein plass i grammatikken til språkbrukarane (Tuggy 2007). Samstundes skjer all vitskapleg språkleg analyse på eit medvite nivå, og generaliseringar som bygger på medvite mentalt innhald, er det vi har å halda oss til i språkvitskaplege analysar.

3.2 Redd

Det andre adjektivet vi skal sjå nærare på, er *redd*, som i motsetnad til *full* alltid tek eit animat subjekt. Dette er noko *redd* har felles med *full* i tydinga ‘drukken’, og adjektiv som tek denne typen subjekt, er den mest vanlege typen mellom fleirverdige adjektiv i norsk (Haugen 2012).

I predikativ funksjon kan *redd* taka både NP (7a), *at*-setning (7b) og preposisjonsfrasar med *for* (7c–e), i tillegg til at adjektivet kan stå utan utfylling:¹⁴

(7)

- a. Likevel husker jeg at jeg var redd ham (LBK)
- b. Marit var redd at dette skulle gjøre henne ulykkelig (LBK)
- c. Jeg er redd for folk (LBK)
- d. Hun var redd for at han sov ute og pådro seg forkjølelse (LBK)
- e. Han var redd for å komme for sent (LBK)

Haugen (2015) knyter subjektet til *redd* til den semantiske rolla EXPERIENCER, som blir eksplisert slik: “Someone, the EXPERIENCER, thinks, knows, feels, sees or hears someone or something”, medan NP- og PP-utfyllingar med *redd* blir tilskrivne den semantiske rolla CAUSE, jf. eksplikasjonen i 3.1 ovanfor. Som vi skal sjå i det følgjande, er desse semantiske rollene til ein viss grad eigna til å generalisera over utfyllingane til dette adjektivet, men ikkje tilstrekkelege for å få fram dei semantiske skilnadene mellom alle dei ulike valenskonstruksjonane det er knytt til.

Vi kan skilja mellom to hovudtydingar av *redd*, som kan beskrivast høvesvis som ‘frykt for at nokon eller noko skal gjera ein noko’ (8a–b) og som ‘bekymring for at noko skal skje (med nokon)’ (8c–d). Begge desse tydingane kjem fram i valenskonstruksjonen [NP *være redd for* NP]:

(8)

- a. over en fjerdedel (n=276) opplever at andre er redd for dem og dermed holder fysisk avstand (E3)¹⁵ (LBK)
- b. Jeg er redd for sprøyter (E3) (LBK)

14. *Redd* er òg belagt med infinitivkonstruksjon som utfylling, men denne varianten finst ikkje i Leksikografisk bokmålskorpus, og verkar å vera knytt til vestnorske varietetar, jf. Haugen (2014, 2015).

15. Viser til eksplikasjonane i figur 6.

- c. Hvis man som foreldre er redd for barna sine, er det beste å lære dem å ikke ta kontakt med hunder (E4) (LBK)
- d. – Jeg har også vært redd for ham, medgir han. – Han har liksom mistet interessen for alt. (E4) (LBK)

Den første av dei to tydingane er knytt til eit sterkare og meir umiddelbart trugsmål, noko som i eksplikasjon E3 i figur 6 kjem fram gjennom at subjektet tenkjer at “noe ille kan skje etter dette tidspunktet”, og denne tydinga verkar å vera nært knytt til valenskonstruksjonar med ein direkte NP som utfylling:

(9)

- a. Jeg er redd fyren. Det var forferdelig skremmende da han mistet besinnelsen (E3) (LBK)
- b. Hvordan oppleves det at alle andre er redd deg? (E3) (LBK)
- c. Hun er redd far og har bare vært tilbake i Danmark to ganger (E3) (LBK)
- d. Jeg er redd miner, våpen og bikkjer (E3) (LBK)

I alle desse døma kjenner subjektet frykt for at utfyllinga kan gjera det noko, jf. eksplikasjon E3 i figur 6. For den tydinga vi har i (8c–d), er det derimot snakk om meir hypotetiske trugsmål, jf. følgjande del av eksplikasjon E4 i figur 6: “noe kan skje med Y_2 etter dette tidspunktet, det er ikke bra hvis dette skjer”. Begge konstruksjonane med *at*-setning som utfylling, både med og utan preposisjonen *for*, er nærare knytte til denne andre hovudtydinga. Her er subjektet bekymra for at noko kan skje, jf. eksplikasjon E5 i figur 6:

(10)

- a. Han er redd toglederne etter korte kurs blir satt inn for å styre strømforsyninga (E5) (LBK)
- b. jeg er redd skaden i hånden kan bli forverret (E5) (LBK)
- c. Jeg var redd at noen kunne se meg komme løpende med alt flesket slaskende (E5) (LBK)
- d. Vi var redd at denne trenden vil dabbe av over nyttår (E5) (LBK)
- c. Jeg er redd for at all underholdningsvolden i samfunnet blir allminneliggjort (E5) (LBK)
- d. Jeg var redd for at tauet skulle ryke (E5) (LBK)

Som vi ser i (10a–b) over, tillèt *redd at-sløyfing*, men det ser ikkje ut til å vera nokon eksplikerbar tydingsskilnad mellom nokon av desse som skjematisk valenskonstruksjonar. Dei er difor knytte til same tydings-eksplikasjon i figur 6. For valenskonstruksjonen med *for* og infinitivutfylling er det derimot slik at subjektet er bekymra for kva som kan skje i samband med ei handling det logiske subjektet for infinitiven sjølv er involvert i, jf. eksplikasjon E6 i figur 6:

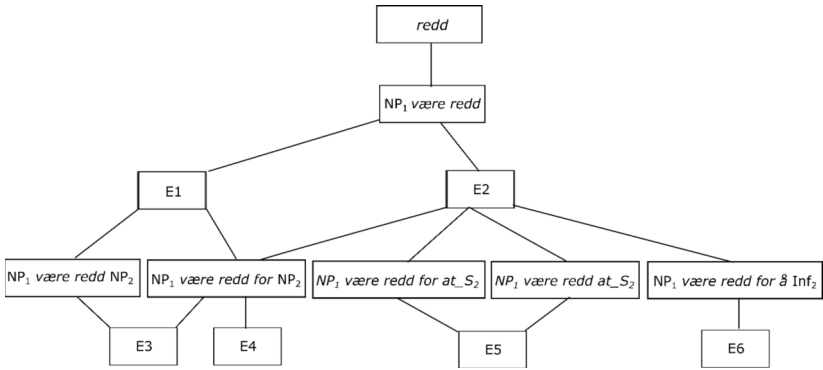
(11)

- a. Hvis du begynner å trene bare fordi du er redd for å bli syk, risikerer du å miste piffen ganske raskt (E6) (LBK)
- b. Kanskje han til og med var redd for å bli dømt av et krigsråd og henrettet (E6) (LBK)
- c. Det er sjelden jeg er redd for å slå med nye køller (E6) (LBK)
- d. Jeg tror hun var redd for å skade tarmen sin (E6) (LBK)

Vi får dermed nettverket i figur 6 av valenskonstruksjonar knytte til *redd*.¹⁶

Etter mitt syn gjev kombinasjonen av det skjematisk nettverket og dei semantisk eksplikasjonane oss ei meir presis beskriving av tydingsrelasjonane mellom dei ulike valenskonstruksjonane enn det generelle semantisk roller tillèt; semantisk roller er eigna til å generalisera over tydingane til ulike NP- og PP-utfyllingar, men dei er mindre eigna til å få fram tydingsskilnader i heile inventaret av valenskonstruksjonar knytte til den enkelte predikator. Adjektivet *redd* er det einaste i norsk som er knytt til nett det settet av valenskonstruksjonar som er representert i figur 6, slik at nettverket av konstruksjonar er unikt for dette adjektivet. Dette gjeld òg for mange andre adjektiv av denne typen (Haugen 2015), noko som medfører at sentrale delar av setningsstrukturen må byggja på memorerte mønster (valenskonstruksjonar). Som vist ovanfor kan tydinga til desse mønstera eksplikerast ved hjelp av dei semantisk grunn-einingane i NSM, slik at vi får ein meir eksplisitt analyse av dei semantisk strukturane til dei enkelte nodane i det skjematisk nettverket.

16. Eksplikasjonane av valenskonstruksjonane til *redd* bygger på eksplikasjonsmalane Goddard (2011: kap. 4) nyttar for å eksplisera ord som uttrykker kjensler.

<p>E1</p> <p>Noen X_1 tenker slik som dette på et tidspunkt: “noe ille kan skje etter dette tidspunktet jeg vil ikke at dette skal skje”</p> <p>På grunn av dette føler X_1 noe vondt på dette tidspunktet slik noen kan føle når de tenker slik</p>	<p>E2</p> <p>Noen X_1 tenker slik som dette på et tidspunkt: “noe kan skje etter dette tidspunktet det er ikke bra hvis dette skjer”</p> <p>På grunn av dette føler X_1 kanskje noe vondt på dette tidspunktet slik noen kan føle når de tenker slik</p>
<p>E3</p> <p>Noen X_1 tenker slik som dette på et tidspunkt: “noe ille kan skje etter dette tidspunktet på grunn av noen/noe annet Y_2 kanskje Y_2 gjør meg noe vondt jeg vil ikke at dette skal skje”</p> <p>På grunn av dette føler X_1 noe vondt på dette tidspunktet slik noen kan føle når de tenker slik</p>	<p>E4</p> <p>Noen X_1 tenker slik som dette på et tidspunkt: “noe kan skje med Y_2 etter dette tidspunktet det er ikke bra hvis dette skjer”</p> <p>På grunn av dette føler X_1 kanskje noe vondt på dette tidspunktet slik noen kan føle når de tenker slik</p>
<p>E5</p> <p>Noen X_1 tenker slik som dette på et tidspunkt: “noe kan skje etter dette tidspunktet dette er at Y_2 det er ikke bra hvis Y_2 skjer”</p> <p>På grunn av dette føler X_1 kanskje noe vondt på dette tidspunktet slik noen kan føle når de tenker slik</p>	<p>E6</p> <p>Noen X_1 tenker slik som dette på et tidspunkt: “noe kan skje hvis jeg gjør Y_2 det er ikke bra hvis dette skjer”</p> <p>På grunn av dette føler X_1 kanskje noe vondt på dette tidspunktet slik noen kan føle når de tenker slik</p>

Figur 6: Skjematisk nettverk med semantiske eksplikasjoner for *redd*

4 Oppsummering

Eg har argumentert for at kognitive nettverksanalysar med fordel kan supplerast med eit semantisk metaspråk, og at NSM stiller eit slikt metaspråk til rådvelde. Dei semantiske grunneiningane ein opererer med innanfor NSM, er tidlegare identifiserte i meir enn 30 ulike språk frå ulike språkfamiliar. Dansk og svensk er mellom språka der einingane tidlegare er identifiserte, og desse danna, saman med dei engelske eksponentane, utgangspunktet for identifiseringa av norske eksponentar her. Mange av einingane var uproblematisk å identifisera, medan andre kravde grundigare analysar. Det viste seg òg at norsk har andre eksponentar på ein del punkt enn dei som tidlegare er identifiserte i dei andre skandinaviske språka, jf. del 2.

Eit sentralt problem i identifiseringa av semantiske grunneiningar er polysemi. Det er langt frå problemfritt å identifisera nett den grunntydninga ein er ute etter i elles polyseme uttrykk, og når dei tydingane ein skal fram til, er tydingar som ikkje sjølv lèt seg definera, er metoden å nytta kanoniske setningar for å snevra inn den aktuelle tydinga ved hjelp av ulike kontekstar. Rett nok er heller ikkje dei kanoniske setningane alltid eintydige i isolasjon, men samla utgjer dei eit brukbart verktøy i analysen.

Eit anna problem er å gje klare kriterium for bruken av ein del av dei føreslegne alleleksane, noko som er eit større problem for hypotesen om at dei semantiske einingane er universaliala enn for bruken av dei i semantisk beskriving innanfor eit einskildspråk.

I tillegg til å identifisera norske eksponentar for dei semantiske grunneiningane ein opererer med i NSM, har eg vist at metaspråket kan vera eit nyttig verktøy for å klargjera tydingsskilnader mellom valenskonstruksjonar. Valenskonstruksjonane til dei to adjektiva *full* og *redd*, som er typiske representantar for klassa av fleirverdige adjektiv i norsk, blei analyserte som nodar i nettverk der adjektiva er modellerte som komplekse kategoriar, og tydinga til dei ulike nodane i nettverket blei eksplisert ved hjelp av dei semantiske grunneiningane i metaspråket. Eg har såleis vist at diagrammatiske representasjonar frå kognitiv lingvistik med fordel kan kombinerast med eit semantisk metaspråk, sidan diagram åleine ikkje eignar seg til å få fram alle typar av semantiske strukturar.

Korpus

Leksikografisk bokmålskorpus. Institutt for lingvistiske og nordiske studium, Universitetet i Oslo. URL: <http://www.hf.uio.no/iln/tjenester/kunnskap/sprak/korpus/skriftsprakskorpus/lbk/>

Referansar

- Boas, Hans C. 2003. *A constructional approach to resultatives*. Stanford: CSLI Publications.
- Borer, Hagit. 2005. *Structuring sense: The normal course of events*. Oxford: Oxford University Press.
- Bybee, Joan. 2010. *Language, usage and cognition*. Cambridge: Cambridge University Press.
- . 2013. "Usage-based theory and exemplar representations of constructions." I: *The Oxford handbook of construction grammar*, red. Thomas Hoffman og Graeme Trousdale, 52–69. Oxford: Oxford University Press.
- Chomsky, Noam. 1965. *Aspects of the theory of syntax*. Cambridge, Massachusetts: MIT Press.
- Croft, William, og D. Alan Cruse. 2004. *Cognitive linguistics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Cruse, Alan. 2011. *Meaning in language*. Oxford: Oxford University Press.
- Dąbrowska, Ewa og Dagmar Divjak. 2015. *Handbook of cognitive linguistics*. Berlin: De Gruyter.
- Daugaard, Jan. 2002. *On the valency of Danish adjectives*. Copenhagen. URL: <http://bach.arts.kuleuven.be/PA/papers/daugaard/>
- Evans, Vyvyan. 2014. *The language myth: Why language is not an instinct*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Faulhaber, Susen. 2011. *Verb valency patterns: A challenge for semantics-based accounts*. Berlin: de Gruyter.
- Gallagher, Shaun, og Dan Zahavi. 2008. *The phenomenological mind: An introduction to philosophy of mind and cognitive science*. London: Routledge.
- Geeraerts, Dirk, og Hubert Cuyckens. 2007. *The Oxford handbook of cognitive linguistics*. Oxford: Oxford University Press.

- Goddard, Cliff. 1994. "Semantic theory and semantic universals." I: *Semantic and lexical universals: Theory and empirical findings*, red. Cliff Goddard og Anna Wierzbicka, 7–29. Amsterdam: John Benjamins.
- . 2002. "The search for the shared semantic core." I: *Meaning and universal grammar: Theory and empirical findings*, red. Cliff Goddard og Anna Wierzbicka, bd. 1, 5–40. Amsterdam: John Benjamins.
- . 2008. *Cross-linguistic semantics*. Amsterdam: John Benjamins.
- . 2010. "The natural semantic metalanguage approach." I: *The Oxford handbook of linguistic analysis*, red. Bernd Heine og Heiko Narrog, 459–84. Oxford: Oxford University Press.
- . 2011. *Semantic analysis: A practical introduction*. Oxford: Oxford University Press.
- Goddard, Cliff, og Susanna Karlsson. 2008. "Re-thinking *think* in contrastive perspective: Swedish vs. English." I: *Cross-linguistic semantics*, red. Cliff Goddard, 225–57. Amsterdam: John Benjamins.
- Goddard, Cliff, og Bert Peeters. 2006. "The natural semantic metalanguage (NSM) approach: An overview with reference to the most important Romance languages." I: *Semantic primes and universal grammar: Empirical evidence from the Romance languages*, red. Bert Peeters, 13–38. Amsterdam: John Benjamins.
- Goddard, Cliff, og Anna Wierzbicka, red. 1994 a. *Semantic and lexical universals: Theory and empirical findings*. Amsterdam: John Benjamins.
- . 1994 b. "Introducing lexical primitives." I: *Semantic and lexical universals*, red. Cliff Goddard og Anna Wierzbicka, 31–54. Amsterdam: John Benjamins.
- . 2002. *Meaning and universal grammar: Theory and empirical findings*. Amsterdam: John Benjamins.
- . 2014 a. *Words and meanings: Lexical semantics across domains, languages, and cultures*. Oxford: Oxford University Press.
- . 2014 b. "Semantic fieldwork and lexical universals." *Studies in Language* 38: 80–126.
- Goldberg, Adele E. 1995. *Constructions: A construction grammar approach to argument structure*. Chicago: University of Chicago Press.
- Harder, Peter. 2007. "Cognitive linguistics and philosophy." I: *The Oxford handbook of cognitive linguistics*, red. Dirk Geeraerts og Hubert Cuyckens, 1241–65. Oxford: Oxford University Press.

- Haugen, Tor Arne. 2012. *Polyvalent adjectives in Norwegian: Aspects of their semantics and complementation patterns*. Doktoravhandling, Institutt for lingvistiske og nordiske studium, Universitetet i Oslo.
- . 2013. "Adjectival valency as valency constructions: Evidence from Norwegian." *Constructions and Frames* 5: 35–68.
- . 2014. "Adjektiv med utfyllingar: Geografisk og medial variasjon." I: *Språk i Norge og nabolanda: Ny forskning om talespråk*, red. Janne Bondi Johannessen og Kristin Hagen, 47–64. Oslo: Novus.
- . 2015. "Polyvalent adjectives: A challenge for theory-driven approaches to valency." *Lingua* 156: 70–100.
- Helbig, Gerhard, og Wolfgang Schenkel. 1973. *Wörterbuch zur Valenz und Distribution deutscher Verben*. Leipzig: Verlag Enzyklopädie.
- Herbst, Thomas. 1983. *Untersuchungen zur Valenz englischer Adjektive und ihrer Nominalisierungen*. Tübingen: Gunter Narr Verlag.
- . 2007. "Valency complements or valency patterns?" I: *Valency: Theoretical, descriptive and cognitive issues*, red. Thomas Herbst og Katrin Götz-Votteler, 15–36. Berlin: de Gruyter.
- Herbst, Thomas m.fl. 2004. *A valency dictionary of English: A corpus-based analysis of the complementation patterns of English verbs, nouns and adjectives*. Berlin: de Gruyter.
- Jacobs, Joachim. 2009. "Valenzbindung oder Konstruktionsbindung?" *Zeitschrift für germanistische Linguistik* 37: 490–513.
- Langacker, Ronald W. 1987. *Foundations of cognitive grammar: Theoretical prerequisites*. Stanford: Stanford University Press.
- . 1991. *Foundations of cognitive grammar: Descriptive application*. Stanford: Stanford University Press.
- . 2008. *Cognitive grammar: A basic introduction*. Oxford: Oxford University Press.
- Levisen, Carsten. 2012. *Cultural semantics and social cognition: A case study on the Danish universe of meaning*. Berlin: de Gruyter.
- Lohndal, Terje. 2012. "Towards the end of argument structure." I: *Towards the end of argument structure?*, red. M. Cristina Cuervo og Yves Roberge, 156–84. Bingley: Emerald.
- Lyons, John. 1977. *Semantics*, bd. 1. Cambridge: Cambridge University Press.
- Marantz, Alec. 2013. "Verbal argument structure: Events and participants." *Lingua* 130: 152–68.

- Ramchand, Gillian. 2008. *Verb meaning and the lexicon*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Riemer, Nick. 2006. "Reductive paraphrase and meaning: A critique of wierzbickian semantics." *Linguistics and Philosophy* 29: 347–79.
- Saaed, John I. 2009. *Semantics*. Oxford: Wiley-Blackwell.
- Sandra, Dominiek. 1998. "What linguists can and can't tell you about the human mind." *Cognitive Linguistics* 9: 361–78.
- Schumacher, Helmut m.fl. 2004. *Valbu - Valenzwörterbuch deutscher Verben*. Tübingen: Gunter Narr Verlag.
- Searle, John R. 1992. *The rediscovery of the mind*. Cambridge, Massachusetts: The MIT Press.
- . 2002. *Consciousness and language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Sommerfeldt, Karl-Ernst, og Herbert Schreiber. 1983. *Wörterbuch zur Valenz und Distribution deutscher Adjektive*. Tübingen: Niemeyer.
- Tuggy, David. 2007. "Schematicity." I: *The Oxford handbook of cognitive linguistics*, red. Dirk Geeraerts og Hubert Cuyckens, 82–116. Oxford: Oxford University Press.
- Taylor, John R. 2003. *Linguistic categorization*. Oxford: Oxford University Press.
- Wierzbicka, Anna. 1972. *Semantic primitives*. Frankfurt: Athenäum.
- . 1996. *Semantics: Primes and universals*. Oxford: Oxford University Press.
- Zlatev, Jordan. 2010. "Phenomenology and cognitive linguistics." I: *Handbook of phenomenology and cognitive science*, red. Shaun Gallagher og Daniel Schmicking, 415–43. Dordrecht: Springer.

Appendiks

Nomen	I, YOU, SOMEONE, SOMETHING~THING, PEOPLE, BODY
Relasjonelle nomen	KIND, PART
Determinativ	THIS, THE SAME, OTHER~ELSE
Kvantorar	ONE, TWO, MUCH~MANY, LITTLE~FEW, SOME, ALL
Evaluerande adjektiv	GOOD, BAD
Beskrivande adjektiv	BIG, SMALL
Mentale predikat	THINK, KNOW, WANT, DON'T WANT, FEEL, SEE, HEAR
Tale	SAY, WORDS, TRUE
Handlingar, hendingar, rørsle, kontakt	DO, HAPPEN, MOVE, TOUCH
Plassering, eksistens, spesifisering, tilhøyrse	BE (SOMEWHERE), THERE IS, BE (SOMEONE/SOMETHING), BE (SOMEONE'S)
Liv, død	LIVE, DIE
Tid	WHEN~TIME, NOW, BEFORE, AFTER, A LONG TIME, A SHORT TIME, FOR SOME TIME, MOMENT
Rom	WHERE~PLACE, HERE, ABOVE, BELOW, FAR, NEAR, SIDE, INSIDE
Logiske konsept	NOT, MAYBE, CAN, BECAUSE, IF
Forsterkarar	VERY, MORE
Liikskap	LIKE~AS~WAY ¹⁷

A1: Semantiske grunneiningar, engelske eksponentar (frå Goddard og Wierzbicka 2014 b: 83)

Nomen	JEG, DU, NOGEN (PERSON), NOGET~TING, MENNESKER, KROP
Relasjonelle nomen	SLAGS, DEL
Determinativ	DEN HER, DEN SAMME, ANDEN
Kvantorar	ÉN, TO, MEGET~MANGE, LIDT~FÅ, NOGLE, ALLE
Evaluerande adjektiv	GOD, DÅRLIG
Beskrivande adjektiv	STOR, LILLE
Mentale predikat ¹⁸	TÆNKER, VED, VIL HAVE~VIL, FØLER, SER, HØRER
Tale	SIGER, ORD, DET PASSER
Handlingar, hendingar, rørsle, kontakt	GØR, SKER, BEVÆGER SIG, RØRER

17. Goddard og Wierzbicka (2014 b: 83) nemner berre LIKE her, men i kartet over kombinatoriske variantar av dei semantiske grunneiningane er AS~WAY også med. (https://www.griffith.edu.au/___data/assets/pdf_file/0005/636890/NSM_Chart_ENGLISH_v16_05_2015_Greyscale.pdf)
18. Levisen (2012: 46) har ikkje med den negative varianten DON'T WANT som Goddard og Wierzbicka (2014: 83) opererer med.

Plassering, eksistens, spesifisering, tilhørsle	ER (ET STED), DER ER, HAR, ¹⁹ ER (NOGEN/NOGET)
Liv, død	LEVER, DØR
Tid	NÅR~TID, NU, FØR, EFTER, LÆNGE, KORT TID, ET STYKKE TID, ØJEBLIK
Rom	HVOR~STED, HER, OVER, UNDER, LANGT VÆK, TÆT PÅ, SIDE, INDE I
Logiske konsept	IKKE, MÅSKE, KAN, FORDI, HVIS
Forsterkarar	MEGET, MERE
Likskap	SOM~MADE

A2: Semantiske grunneiningar, danske eksponentar (frå Levisen 2012: 46)

Nomen	JAG, DU, NÅGON, NÅGONTING~TING~SAK, FOLK, KROPP
Relasjonelle nomen	SORT~EN SORT, DEL AV
Determinativ	DEN HÅR~DENNA~DET HÅR~DETTA, SAMMA~SAMME, ANNAN
Kvantorar	EN~ETT, TVÅ, MYCKET~MÅNGA, NÅGRA, ALLA
Evaluerande adjektiv	BRA, DÅLIG
Beskrivande adjektiv	STOR, LITEN
Mentale predikat	TÅNKA, VETA, VILJA, KÄNNA, SE, HÖRA
Tale	SÅGA, ORD, SANN
Handlingar, hendingar, rørsle, kontakt	GÖRA, HÄNDA~SKE, RÖRA SIG, VIDRÖRA
Plassering, eksistens, spesifisering, tilhørsle	VARA (NÅGONSTANS), DET FINNS, HA, ²⁰ VARA (NÅGON/NÅGONTING)
Liv, død	LEVA, DØ
Tid	DÅ~NÅR~TID, NU, INNAN, EFTER, LÅNGE, EN KORT STUND, EN STUND, ÖGONBLICK, OM ETT ÖGONBLICK
Rom	DÄR~VAR~PLATS, HÄR, ÖVER, UNDER, NÄRA, AVLÄGSEN, SIDA, INSIDA
Logiske konsept	INTE, KANSKE, KAN, EFTERSOM, OM
Forsterkarar	MYCKET, MER
Likskap	SOM

A3: Semantiske grunneiningar, svenske eksponentar (frå Goddard og Karlsson 2008: 227)

19. Tidlegare (t.d. i Goddard 2011) rekna ein med grunneininga HAVE som uttrykk for 'tilhørsle', men denne eininga har i dei siste inventara av grunneiningar, jf. A1, vorte bytt ut med BE (SOMEONE'S).
20. Sjå førre note.

TOR ARNE HAUGEN

Abstract

Norwegian exponents for the semantic primes found in Natural Semantic Metalanguage (NSM) are identified, and some of the epistemological basis of the metalanguage is discussed. Even though the identification of many of the primes is not straightforward, it is argued that the metalanguage is a valuable tool for explicit semantic analyses. This is exemplified by corpus-based investigations of the valency constructions of two polyvalent adjectives in Norwegian, and it is argued that a semantic metalanguage of the NSM type can be a valuable supplement to the network model and to other diagrammatic representations applied in cognitive linguistics.

Tor Arne Haugen
Høgskulen i Volda
Institutt for språk og litteratur
Postboks 500
NO-6101 Volda
tor.arne.haugen@hivolda.no